

TON
DERKSEN

Waar
heids
vin
ding

NOORDBOEK

© 2024 Ton Derksen | uitgeverij Noordboek

Omslagontwerp: Bart van den Tooren

Boekverzorging: Elgraphic

ISBN 978 94 6471 149 3

NUR 824 | 730

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met uitgeverij Noordboek.

De uitgeverij stelt alles in het werk om op milieuvriendelijke en duurzame wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

Inhoud

	Inleiding	7
1	Wat is waarheid en waarom is die van belang?	11
	2 Mijn bewijsmateriaal past! De verleiding van passend bewijsmateriaal	21
3	De praktische noodzaak van alternatieve scenario's	37
	4 Evolutionaire cognitieve instincten	57
	5 Het gewillig bewijsmateriaal Oorzaken waarom mijn bewijsmateriaal zo vaak past	67
	6 Ik zie het toch zelf!	90
7	Hoe je het ook wendt of keert, ik heb altijd gelijk! De vloek van immuniseringen	102

8	Bronnen: getuigen, betaalde getuigen en gevangenisinformanten	115
9	Deskundigen	136
10	Bedrog waar je het niet verwacht	150
11	Valkuilen van waarschijnlijkheid	162
12	Waarheidsvinding toegepast in de zaak-Olaf Hamers	192
	Dankwoord	235
	Bibliografie	237
	Eindnoten	249

Inleiding

Wij mensen zijn goed in waarheidsvinding. We vinden overal waarheid. Hebben we een waarheid gevonden, dan duikt al snel ander bewijsmateriaal op dat ook daarbij past. Dat nieuwe bewijsmateriaal wordt dan ervaren als een bevestiging van die gevonden waarheid. En voor we het weten, hebben we een heel wereldbeeld bij elkaar gescharreld.

Een probleem is dat ons brein gevormd is in het evolutieproces. Waarheid is weliswaar van belang — een mensachtige die er qua waarheid voortdurend naast zat, had weinig kans zijn genen door te geven — maar evolutie is primair op overleven afgestemd. Daarbij zijn ook snelheid van handelen en veiligheid van belang. In de evolutie geldt ‘safety first’. Dat betekent dat onze denkinstincten qua waarheid hebben moeten inleveren.

De denkinstincten die aldus zijn gevormd, zijn onze eerste reactie. Omdat ze in het alledaagse leven zijn uitgeselecteerd, werken ze in dit alledaagse leven behoorlijk. Ze leveren snelle oplossingen die we zonder reflectie aanvaarden. Wij gaan af op eerste indrukken en zijn goedgelovig. Wat past bij wat we geloven, wordt omarmd. Wat er niet bij past, wordt genegeerd of verworpen. Dat snelle vinden van een bevestiging is dus even tevredenstemmend als verdacht.

Voor het alledaagse leven is dit doorgaans oké, althans tot vóór de tijd van sociale media en het internet. Het meeste wat we vroeger hoorden, was bij benadering waar, althans waar genoeg. Enige goedgelovigheid kon zo geen kwaad. (Ik vooronderstel hier wel een democratische omgeving.)

Aldus lijkt waarheidsvinding een simpele zaak. Maar het woord waarheids*vinding* bedriegt. We vinden geen waarheid, we ervaren alleen de eerste reacties van ons brein. In de regel kunnen we goed vooruit met die eerste reacties; niet in de zin dat ze waar zijn, maar in de zin dat ze ons niet dwars zitten. Met zulke reacties kan het leven voortgang vinden. Doorgaans.

Er zijn domeinen in de samenleving waar het wel primair om waarheid draait. Denk aan de strafrechtspraak (waarheid als oogmerk), de politiek (in principe en als pretentie), de journalistiek (als oogmerk) en natuurlijk de wetenschap (als oogmerk). In de wetenschap zijn er strikte methodologische regels om het proces van waarheidsvinding te bewaken. In de rechtspraak, de politiek en de journalistiek zijn er niet zulke strenge methodologische regels, met alle gevaren van dien.

Waarheids*vinding* is dus een misleidend woord. Het suggereert dat waarheid gevonden wordt. Rechters, politici, journalisten en wetenschappers zijn echter in de eerste plaats waarheidszoekers. Wanneer ze zich niet bewust zijn van de denkinstincten, van de natuurlijke eerste reacties van ons brein, en daarmee zich niet bewust zijn van de valkuilen die die denkinstincten met zich meebrengen, dan kan het met de waarheids*vinding* goed misgaan.

In dit boek kijk ik naar waar het vanwege die denkinstincten bij het waarheidszoeken fout loopt. Ik neem daarbij de verleiding van passend bewijsmateriaal als kapstok. Ons brein, of beter wijzelf-in-onze-eerste-reactie, zijn tevreden wanneer we passend bewijsmateriaal hebben gevonden. Het onderzoek stopt. We zijn er. Daarmee wordt uit het oog verloren dat er mogelijk een alternatief scenario is dat even goed of misschien zelfs beter bij het aanwezige bewijsmateriaal past. Zo leidt deze verleiding tot een snelle — en vaak een *te* snelle — afsluiting van ons waarheidsonderzoek.

Datzelfde euvel ontmoeten we ook vanwege ons Magisch Oog: we menen oprecht de dader te zien, maar we zien wat onze denkin-
stincten ons voorspiegelen.

Verder is er een hele serie oorzaken waardoor het bewijsmateriaal dat we onder ogen krijgen zó is voorgeselecteerd dat het bij ons stand-
punt past. Vaak zijn we ons daar niet van bewust. Dit is een algemeen
menselijk probleem dat niets met onze integriteit te maken heeft.

Daarnaast is er onvermijdelijk ook bewust bedrog dat waarheids-
vinding in de weg staat. We leven in een democratische rechtsstaat
en dat maakt dat we, in elk geval ten aanzien van het rechtssysteem,
geen bedrog verwachten. Daarin kunnen we te naïef zijn.

Met de opkomst van de sociale media en het internet is er een ge-
heel andere dimensie van bedrog bijgekomen. Omdat we informa-
tie appreciëren waarmee we het eens zijn, stuurt de ‘webmanager’
ons berichten die bij onze opvattingen passen. Vanuit zijn perspec-
tief betekent meer lezen meer advertenties en dus meer winst. Maar
voor ons betekent zijn activiteit meer passend bewijsmateriaal dat
dankzij onze voorliefde voor passend bewijsmateriaal meestal niet
op herkomst en betrouwbaarheid wordt gecontroleerd. Aldus drijft
het winst oogmerk waarheid naar de achtergrond.

In dit boek hoort een hoofdstuk over wat waarheid is. Ik begin daar-
mee. In de volgende hoofdstukken bespreek ik de valkuilen. Omdat
ik de laatste achttien jaar met rechtszaken bezig ben geweest, komt
het merendeel van de door mij gebruikte voorbeelden uit die hoek.

Ik sluit het boek af met een uitgebreide bespreking van de zaak
van Olaf Hamers. Daar laat ik zien hoe de verleidingen en valkuilen
die de revue zijn gepasseerd, tot zijn veroordeling hebben geleid.
Het is de praktische toepassing van voorgaande hoofdstukken.

Om te voorkomen dat bepaalde paragrafen overspoeld worden door
eindnoten, verzamel ik die in één eindnoot aan het eind van de para-
graaf. Indien de namen in de tekst, eventueel met een jaartal, de auteurs
eenduidig in de bibliografie aanwijzen, plaats ik geen eindnoot.

HOOFDSTUK I

Wat is waarheid en waarom is die van belang?

Wat is waarheid? Dat lijkt weer zo'n typisch filosofische vraag waar we wel zonder kunnen. Dat zou zo maar kunnen, maar in een boek over waarheidsvinding kan ik niet om die vraag heen.

Wat bedoelen we met waarheid? In het alledaagse leven is dat eigenlijk heel eenvoudig. Komt datgene wat iemand zegt overeen met hoe het echt is, dan is het waar wat hij zegt. Komt datgene wat hij zegt niet overeen met de werkelijkheid, dan is wat hij zegt niet waar.

Dit is de *correspondentietheorie* van waarheid: een ware uitspraak komt overeen met de werkelijkheid. Wanneer je dat inzicht in filosofische termen omzet, oogt het weinig verhelderend:

De uitspraak 'Het regent' is waar als het ook echt regent.

Waarheid is zo een soort *werkelijkheidmarkering*: het is *echt* zo! Een ware uitspraak vertelt hoe het in het echt is. De ware toedracht is hoe het echt is gebeurd. En zelfs een ware vriend past in dit rijtje: een ware vriend is een echte vriend, waarbij we hier zijn echte oprechtheid en zijn echte betrokkenheid op het oog hebben.

Waarheid moge een werkelijkheidmarkering zijn, maar daarmee is iemands *claim dat iets echt waar is*, nog geen garantie dat wat hij

zegt ook waar is. Het echte werk moet nog beginnen. En hier zit volgens sommige filosofen een probleem: niet alleen is het idee van waarheid als correspondentie weinig verhelderend, maar bovenal is het idee van correspondentie *niet bruikbaar*: slechts sporadisch kun je zien dat een uitspraak met de werkelijkheid correspondeert. De favoriete filosofen-zin ‘De kat zit op de mat’ kun je vergelijken met de echte kat die op de mat zit, maar bij veruit de meeste uitspraken kunnen we niet via correspondentie met de werkelijkheid de waarheid van die betrokken uitspraak vaststellen. Neem bijvoorbeeld een uitspraak over het verleden: ‘De kat zat op de mat.’ Die uitspraak kun je niet met de werkelijkheid vergelijken. Daar ben je te laat voor. Maar ook bij iets complexere situaties als ‘De kat zit zelden op de mat’ of ‘Als je niet had geschreeuwd, dan had de kat nog op de mat gezeten’ wordt het hele idee van overeenstemming tussen een uitspraak en de werkelijkheid, vriendelijk gezegd, gekunsteld. Dus zeg maar: niet bruikbaar.

Hoe moeten we dan bij zulke complexere uitspraken waarheid analyseren? Ik werk dat uit met de Deventer moordzaak uit 1999 als voorbeeld. Louwes is voor de moord op mevrouw Wittenberg veroordeeld. Maar nu, in 2024, is er geen moord op mevrouw Wittenberg waarmee die uitspraak kan worden vergeleken. Ook de politie-rechercheurs die de moord in 1999 onderzochten, de Zwolse rechters die begin 2000 Louwes vrijspraken en de Arnhemse raadsheren die eind 2000 Louwes voor de moord veroordeelden, waren te laat om te zien of de uitspraak met de werkelijkheid correspondeerde. Wat deden ze dan wel?

Louwes kwam als verdachte in beeld door een telefoontje van 20.36 uur aan mevrouw Wittenberg. Dat was haar laatste telefoontje, vlak voor de moord. Louwes beweerde dat hij vanaf de A28 tussen Harderwijk en 't Harde had gebeld. Dat is zo'n 25 km van Deventer. Bij dit gesprek had zijn mobieltje met het basisstation I4501 in Deventer contact gelegd. Van telecomdeskundigen had de politie begrepen dat een mobieltje een basisstation op maximaal acht kilometer kan aanklikken. Wat Louwes zei, kon dus niet waar zijn. Vanaf de A28, op 25 km afstand, had zijn telefoon geen contact met basisstati-

on 14501 in Deventer kunnen leggen. Hij kon dus om 20.36 uur niet op de A28 hebben gereden.

Voor de politie was het duidelijk: Louwes loog. Tijdens het bellen moet hij in Deventer zijn geweest. En dan vraag je je af: wat deed hij daar zo vlak voor de moord? En waarom loog hij over zijn aanwezigheid in Deventer? Dat kan toch alleen zijn geweest om de moord op mevrouw Wittenberg te verhullen?

De waarheid die de rechters moesten uitvogelen, gaat dus niet over het vergelijken van een uitspraak met de werkelijkheid, maar over de samenhang, over de *coherentie*, tussen verschillende uitspraken. Louwes zegt dat hij op de A28 reed en van daaruit belde, maar dat botst met de uitspraak van telecomspecialisten dat een mobieltje niet een basisstation op 25 km kan aanklikken. Louwes moet dus in, of eventueel vlakbij, Deventer zijn geweest. Zó moet het echt zijn gebeurd.

Daarbij komt dat Louwes tien dagen voor de moord op mevrouw Wittenberg tot haar executeur-testamentair was benoemd. Op diezelfde dag was hij ook aangesteld als voorzitter van de Dokter Wittenberg Stichting die na haar dood haar aanzienlijke vermogen zou gaan beheren. Voor de politie — en voor velen met hen — lag hier het motief voor Louwes om de moord te plegen.

En dat is niet alles. Verschillende getuigen vertelden de politie dat mevrouw Wittenberg 's avonds de deur nooit voor een vreemde zou openen. En — zo merkt de politie op — Louwes was geen vreemde; hij was haar accountant en haar zojuist benoemde executeur-testamentair — iemand die ze vertrouwde. Aldus is er een coherent verhaal waarin Louwes de moordenaar is: hij verhult zijn aanwezigheid in Deventer vlak voor de moord, zijn telefoon wordt door een basisstation in Deventer opgepikt, Louwes had een groot financieel belang bij haar dood, en mevrouw zou voor hem — als een van de weinigen — 's avonds de deur hebben opgedaan.

Er is ook een ander coherent verhaal. In 2007 concludeerde Hans Meijer na bestudering van de atmosferische toestand op de Veluwe dat Louwes' mobieltje vanwege de heersende superrefractie vanaf de A28 bij Nunspeet het basisstation 14501 in Deventer wel degelijk kon

aanklikken. Twee Delftse hoogleraren atmosferische fysica plus een TNO-telecommunicatiedeskundige kwamen in 2017 met behulp van de laatste modellen tot dezelfde conclusie: vanuit de bocht rond Nunspeet was het op de A28 mogelijk om met mast 14501 contact te leggen. De kans is niet groot, minder dan vijf procent, maar het is een reële mogelijkheid. Over Louwes' feitelijk gedrag als executeur-testamenteair laat het dossier, bij nadere beschouwing, zien dat Louwes juist *geen* winstoogetekening had. In dit coherente verhaal is Louwes niet de moordenaar.¹

Bovendien pleit voor dit onschuld-scenario dat Louwes kort voordat hij belde, in een file bij Harderwijk heeft gestaan. Die file is met verkeersdruktegegevens en ander bewijsmateriaal uit het dossier aantoonbaar. Louwes noemt die file, zelfs vele eigenschappen van die file. Hij moet dus wel op de A28 gereden hebben. Het moord-scenario ziet hierin een doorzichtige smoes: Louwes heeft van een collega over die file gehoord.

En zo gaat het uitbreiden van het uitspraken-‘web’ verder. We lijken niet dichterbij de werkelijkheid te komen. We blijven steken in steeds weer andere samenhangende (of niet samenhangende) uitspraken, en afhankelijk van de samenhangende uitspraken die we accepteren, is Louwes de moordenaar, of is hij dat niet. Degenen die hem schuldig achten, wijzen op een bepaalde groep samenhangende uitspraken. Degenen die zijn onschuld verdedigen, beroepen zich op een andere groep samenhangende uitspraken. Waarheid in deze context is dus niet correspondentie met de werkelijkheid, maar coherentie tussen een collectie aanvaarde uitspraken.

Deze conceptie van waarheid, *waarheid als coherentie-tussen-aanvaarde-uitspraken*, is anders dan de correspondentietheorie wel informatief, en bovendien goed bruikbaar. Ze beschrijft wat we kennelijk in feite doen wanneer we naar waarheid zoeken.

Ondanks de verheldering en bruikbaarheid is ook deze conceptie onbevredigend. Er is een terechte zorg: waar is de werkelijkheid gebleven? En zijn er nu twee waarheden, beleden door twee elkaar bestrijdende groepen, elk met hun eigen collectie samenhangende uitspraken, elk met hun eigen waarheid over de moordenaar van me-

vrouw Wittenberg. Maar iemand is toch de echte moordenaar van mevrouw Wittenberg! Terecht of niet, Louwes is veroordeeld als de echte moordenaar, en niet als de persoon bij wie de meeste samenhangende uitspraken passen.

De coherentie-conceptie is inderdaad onbevredigend — zo komt de *constructivist* tussenbeide — maar dat komt omdat we nog steeds niet tot de kern van het probleem zijn doorgedrongen. Waarheid als ware toedracht is, volgens die constructivist, een mythe. Er is geen onafhankelijke werkelijkheid die we wel of niet kunnen kennen. De *waarheid, evenals de werkelijkheid, wordt in onze sociale handelingen geconstrueerd*. In diepste analyse is waarheid een dialoog over hoe wij de werkelijkheid construeren. Omdat we als samenleving verder moeten, moet die dialoog bij tijd en wijle afgesloten worden: we moeten weten waar we aan toe zijn. Voor de afsluiting van de dialoog zijn er in de samenleving *bevoegde instanties die tot een geautoriseerde afsluiting komen*. Op bepaalde gebieden is dat de wetenschap, op andere gebieden is dat de rechtspraak.

In het vonnis dat een rechtbank uitspreekt, wordt inderdaad het proces afgesloten. Een moord heeft de samenleving in onbalans gebracht en het vonnis van de rechtbank heft die onbalans op. De uitspraak van de rechtbank is de waarheid voor ons als samenleving, aldus de constructivist.

Het is een waardevol inzicht van de constructivist dat sommige gedeelten van onze samenleving niet samenvallen met hun brute feitelijkheid. Zo kun je niet trouwen zonder een samenleving waarin een institutie als het huwelijk bestaat. Daarzonder kun je samenwonen, elkaar beminnen, seks bedrijven, kinderen krijgen, elkaar voor eeuwig trouw beloven, maar zonder de maatschappelijke institutie van het huwelijk kun je niet trouwen. Die institutie ziet er in verschillende samenlevingen verschillend uit, maar gemeenschappelijk is dat het gaat om sociaal of wettig vastgelegde normen die ons ook als individuen betreffen.

In deze bijzondere zin is ook een moord een constructie. In Nederland, en daar niet alleen, leggen wetten vast wanneer er legaal